

Riksdagens revisorers förslag angående efterkontroll av förtidspensioner

---

Sammanfattning

I detta betänkande behandlar utskottet Riksdagens revisorers förslag angående efterkontroll av förtidspensioner (2001/02:RR13) jämte en motion som väckts med anledning av förslagen.

Revisorerna föreslår att regeringen vidtar åtgärder för att förbättra efterkontrollen av förtidspensioner. Regeringen bör ge Riksförsäkringsverket (RFV) i uppdrag att utarbeta riktlinjer för efterkontroll och i regleringsbrev ställa krav på RFV och försäkringskassorna att redovisa insatta resurser och resultat vad gäller efterkontroller. Regeringen bör vidare uppdra åt RFV att föreslå förändringar av reglerna när det gäller förtidspensionärernas möjlighet att uppbära inkomst av arbete samt ta initiativ för att göra det möjligt för Riksskatteverket att lämna uppgifter om deklarerade inkomster till RFV. I samband med att riktlinjer för efterkontroll tas fram bör RFV även rekommendera försäkringskassorna att centralisera arbetet med efterkontroller till särskilt utsedda handläggare samt lämna rekommendationer om hur informationen till den som beviljas förtidspension skall förbättras.

Frågan om utformning av riktlinjer för efterkontroll är föremål för beredning i Regeringskansliet, varför utskottet anser att syftet med revisorernas förslag i denna del är tillgodosett. Förslaget avstyrks därmed.

Såvitt gäller revisorernas förslag om åtgärder mot misstänkt fusk förutsätter utskottet att regeringen i samband med nyss nämnda beredning, och utan något särskilt tillkännagivande från riksdagen, överväger frågan om att ge RSV och försäkringskassorna möjlighet att hämta och lämna information på elektronisk väg. Därmed avstyrks revisorernas förslag i denna del liksom motionsyrkanden om försäkringskassornas administrativa merarbete och om åtgärder för vissa förtidspensionärer vid återgång i arbete. Ett motionsyrkande om centralisering av arbetet med efterkontroll får anses tillgodosett med vad utskottet anfört, varför även det avstyrks.

Utskottet anser att det inte är tillfredsställande att det föreligger oklarheter om hur kravet för rätt till hel förtidspension (sjuk- och aktivitetsersättning fr.o.m. 2003) skall tolkas men förutsätter att regeringen noga följer utvecklingen i syfte att klargöra behovet av en ändring, t.ex. med en sådan inriktning som revisorerna föreslagit. Förslaget avstyrks därmed.

Revisorernas förslag om dokumentation av efterkontroller får anses tillgodosett genom regeringens uppdrag till RFV i regleringsbrevet för 2002. Därmed avstyrks revisorernas förslag i denna del.

I ärendet finns två reservationer.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Utskottets förslag till riksdagsbeslut	4
Redogörelse för ärendet	5
Utskottets överväganden	6
Nuvarande regler om förtidspension m.m.	6
Riksdagens revisorers förslag.....	8
Revisorernas granskning	8
Riktlinjer för efterkontroll m.m.	9
Förtidspensionärens möjlighet att ha inkomst av förvärvsarbete	15
Dokumentation av efterkontroller	16
Reservationer	18
1. Riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner och åtgärder mot misstänkt fusk (punkt 1).....	18
2. Åtgärder för förtidspensionärer vid återgång i arbete (punkt 2).....	18
Förteckning över behandlade förslag	20

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

1. Riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner och åtgärder mot misstänkt fusk

Riksdagen avslår Riksdagens revisorers förslag punkt 1 och 4 och motion 2001/02:Sf20 yrkandena 1 och 3.

Reservation 1 (m, kd)

2. Åtgärder för förtidspensionärer vid återgång i arbete

Riksdagen avslår motion 2001/02:Sf20 yrkande 2.

Reservation 2 (m, kd)

3. Förtidspensionärers möjlighet att ha inkomst av förvärsarbete och dokumentation av efterkontroller

Riksdagen avslår Riksdagens revisorers förslag punkt 2 och 3.

Stockholm den 11 april 2002

På socialförsäkringsutskottets vägnar

Bo Könberg

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Bo Könberg (fp), Maud Björnemalm (s), Ulla Hoffmann (v), Gustaf von Essen (m), Mariann Ytterberg (s), Göran Lindblad (m), Lennart Klockare (s), Ronny Olander (s), Fanny Rizell (kd), Cecilia Magnusson (m), Kerstin-Maria Stalin (mp), Birgitta Carlsson (c), Mona Berglund Nilsson (s), Margareta Cederfelt (m), Claes Stockhaus (v) och Désirée Pethrus Engström (kd).

Redogörelse för ärendet

I betänkandet behandlar utskottet Riksdagens revisorers förslag Efterkontroll av förtidspensioner (2001/02:RR13). Revisorerna har på eget initiativ granskat hur försäkringskassornas arbete med efterkontroller av förtidspensioner fungerar och lämnat förslag till riksdagen bl.a. vad gäller riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner. Revisorernas förslag återfinns i *bilaga*.

I betänkandet behandlas också en motion som väckts med anledning av revisorernas förslag. Motionsförslagen återfinns i *bilagan*.

Utskottets överväganden

Nuvarande regler om förtidspension m.m.

Rätt till förtidspension har försäkrad som fyllt 16 år för tid före den månad då han eller hon fyller 65 år, om arbetsförmågan på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst en fjärdedel och nedsättningen kan anses varaktig. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid, har den försäkrade rätt till ett tidsbegränsat sjukbidrag. Försäkrad vars arbetsförmåga är helt eller i det närmaste helt nedsatt erhåller hel förtidspension eller sjukbidrag. Om arbetsförmågan inte är nedsatt i sådan grad men nedsatt med minst tre fjärdedelar utges tre fjärdedels förtidspension eller sjukbidrag. Är arbetsförmågan nedsatt i mindre grad men med minst hälften utges halv förtidspension eller sjukbidrag. I övriga fall utges en fjärdedels förmån. Motsvarande regler finns i fråga om förtidspension från ATP.

Försäkringskassan skall i samband med beslut om förtidspension bedöma om förnyad utredning av arbetsförmågan skall göras efter viss tid. Försäkringskassan kan även under tid som pension utges vidta vissa åtgärder, t.ex. begära att den försäkrade genomgår läkarundersökning eller annan utredning såsom arbetsprovning eller arbetsträning, göra förfrågan hos t.ex. arbetsgivare samt undersöka om den försäkrade efter rehabiliteringsåtgärd (medicinsk eller arbetslivsinriktad) helt eller delvis kan försörja sig själv genom arbete. Riksförsäkringsverket (RFV) rekommenderar i sina allmänna råd (1998:16) om förtidspension att försäkringskassan i underrättelse om beslut om beviljande av pension upplyser den försäkrade om möjligheterna att göra efterkontroller i förtidspensionsärenden. Om försäkringskassan i samband med beslutet har bedömt att förnyad utredning av arbetsförmågan skall göras efter viss tid bör även detta framgå av beslutsmeddelandet.

Den som uppbär förtidspension är skyldig att utan oskäligt dröjsmål anmäla till försäkringskassan bl.a. om han eller hon börjar förvärvsarbete eller börjar förvärvsarbete i större omfattning än tidigare. Anmälningsskyldigheten gäller också om arbetsförmågan väsentligt förbättrats utan att den försäkrade börjar förvärvsarbete eller börjar förvärvsarbete i större utsträckning än tidigare. Underlåts anmälan utan giltigt skäl får pensionen dras in för viss tid eller tills vidare.

Om arbetsförmågan väsentligt förbättras för en försäkrad som uppbär förtidspension skall pensionen dras in eller minskas med hänsyn till förbättringen. En försäkrad som regelbundet och under en längre tid har uppvisat en arbetsförmåga som han eller hon antogs sakna när beslutet om förtidspension fattades skall därvid, om inte annat framkommer, antas ha en väsentligt förbättrad arbetsförmåga.

Sedan den 1 januari 1999 gäller att försäkringskassan ansvarar för att särskilda insatser görs för att den som får tre fjärdedels förtidspension eller sjukbidrag skall kunna få en anställning motsvarande den återstående arbetsförmågan. Det skall i första hand vara fråga om anställning på den ordinarie arbetsmarknaden, eventuellt med hjälp av lönebidrag. Om detta inte kan ske inom sex månader skall den försäkrade kunna beredas anställning vid Samhall AB. För den som bereds en anställning med lönebidrag eller hos Samhall AB betalas ersättning för kostnaderna för anställningen från den allmänna försäkringen.

Den 1 januari 2000 infördes regler om vilande förtidspension. Reglerna syftar till att stimulera till återgång i arbetslivet och ett i övrigt aktivt liv och innebär bl.a. följande. En försäkrad som uppburit förtidspension under minst ett år får behålla förtidspensionen under högst tre månader under en tolv månadersperiod, samtidigt som han eller hon prövar att arbeta. Om den försäkrade därefter fortsätter att arbeta skall förtidspensionen förklaras vilande under den tid som återstår av denna tolv månadersperiod. Efter de första tolv månaderna av förvärvsarbete skall den försäkrade kunna ha förtidspensionen vilande under ytterligare 24 kalendermånader. Under den tiden upphör inte det ursprungliga beslutet om rätt till pension. Om den försäkrade under denna tid anmäler att han eller hon önskar få tillbaka pensionen kan pensionen efter prövning minskas eller dras in om utredning visar att arbetsförmågan har förbättrats väsentligt. När beslutet om vilande förtidspension löper ut skall den fortsatta rätten till förtidspension prövas på samma sätt (prop. 1999/2000:4, bet. 1999/2000:SfU5, rskr. 1999/2000:97).

Ett nytt sjukersättningssystem träder i kraft den 1 januari 2003 och innebär att förtidspension och sjukbidrag ersätts av aktivitetsersättning och sjukersättning. De nya förmånerna skall kunna utges till personer som drabbats av långvarig eller varaktig medicinskt grundad nedsättning av arbetsförmågan. Reglerna innebär att försäkrade som är under 30 år skall få aktivitetsersättning, dock tidigast fr.o.m. den 1 juli det år de fyller 19. Ersättningen skall kunna beviljas för som längst tre år i taget. Försäkringskassan skall vara skyldig att erbjuda den som beviljats aktivitetsersättning möjlighet att delta i aktiviteter. Sjukersättning eller tidsbegränsad sjukersättning skall kunna utges till personer i åldern 30–64 år. Både sjukersättning och aktivitetsersättning skall kunna utges i form av en inkomstrelaterad ersättning och ett grundskydd i form av garantiersättning. Förmånerna skall kunna utges som hel, tre fjärdedels, halv eller en fjärdedels förmån (prop. 2000/01:96, bet. 2000/01:SfU15, rskr. 2000/01:257).

Ovan redovisade regler om särskilda insatser för vissa förtidspensionärer, efterkontroll, anmälningsskyldighet, omprövning och vilande förtidspension skall gälla även för sjuk- och aktivitetsersättning. En person med aktivitetsersättning skall dock kunna få ersättningen vilandeförklarad under resten av den period som den beviljats för utan att den uppvisade arbetsförmågan får läggas till grund för indragning eller minskning av ersättningen.

En försäkrad som uppbär bl.a. hel förtidspension har inte rätt till sjukpenning. När förtidspension beviljas eller när sådan pension ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades arbetsförmåga skall sjukpenningförsäkringen omprövas. Vid utgången av en period då en försäkrad helt eller delvis har haft förtidspension skall en sjukpenninggrundande inkomst fastställas som motsvarar den sjukpenninggrundande inkomst som den försäkrade skulle ha varit berättigad till omedelbart före en eller flera sådana perioder eller vad som löneutvecklingen inom yrkesområdet därefter föranleder. Vad som nu sagts gäller endast för tid före 65 års ålder och till den del den försäkrade är arbetslös och beredd att anta erbjudet arbete i en omfattning som svarar mot närmast föregående förvärvsarbete. Motsvarande kommer att gälla för sjuk- och aktivitetsersättning.

Riksdagens revisorers förslag

Revisorernas granskning

Riksdagens revisorer har på eget initiativ granskat hur försäkringskassornas arbete med efterkontroller av förtidspensioner fungerar. Granskningens syfte har varit att utröna om efterkontroller i sin nuvarande form är en effektiv åtgärd för att få förtidspensionerade tillbaka i arbete och för att uppdaga eventuellt fusk inom förmånen.

Resultatet av granskningen har redovisats i rapporten (2001/02:1) Försäkringskassornas efterkontroll av förtidspensioner. Rapporten har varit föremål för remissbehandling och har av revisorerna anmälts till riksdagen i förslag 2001/02:RR13.

Revisorerna anför inledningsvis att granskningen visar att den typ av efterkontroller som görs i dag oftast inte är effektiva. Fem procent av efterkontrollerna leder till att försäkringskassan kan dra in eller sätta ned en förtidspension. Variationen i resultat är dock stor mellan olika försäkringskassor. Vid vissa kassor leder mindre än en procent av efterkontrollerna till åtgärder, medan det vid andra kontor är mer än hälften av efterkontrollerna som leder till åtgärd. Skillnader i arbetssätt är en av förklaringarna till att antalet indragningar och nedsättningar varierar mellan kontoren. Det rör sig bl.a. om hur systematisk kassan är i sina efterkontroller, hur pass prioriterad efterkontrollen är vid den enskilda kassan och vilket samarbete kassan har med andra myndigheter. Efterkontroller görs vanligen av dem som handlägger förtidspensioner vid kassan. Detta medför bl.a. att efterkontrollerna nedprioriteras till förmån för andra ärenden. Handläggare upplever ofta att efterkontroller är svåra, tidskrävande och ibland obehagliga att utföra. Det kan vara en av förklaringarna till att efterkontrollerna genomförs slentrianmässigt. I många fall består efterkontrollen enbart av ett telefonsamtal med den försäkrade.

Det finns enligt revisorerna en stor osäkerhet hos försäkringskassans personal om hur och när efterkontroller skall genomföras. Regelverket kring förtidspensioner är också i vissa avseenden ett hinder för en framgångsrik

efterkontroll. Kunskapen om efterkontroller och deras resultat är vidare påfallande liten hos RFV och försäkringskassorna med tanke på att verksamheten med efterkontroller är relativt omfattande. Uppskattningsvis genomför försäkringskassorna årligen omkring 9 000 efterkontroller av förtidspensioner.

Riktlinjer för efterkontroll m.m.

Utskottets förslag i korthet

Frågan om utformning av riktlinjer för efterkontroll är föremål för beredning i Regeringskansliet, varför syftet med revisorernas förslag är tillgodosett. Riksdagen bör därför avslå förslaget om att utarbeta riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner.

Riksdagen bör vidare avslå revisorernas förslag om åtgärder mot misstänkt fusk eftersom det får förutsättas att regeringen i samband med nyss nämnda beredning även överväger frågan om att ge RSV och försäkringskassorna möjlighet att hämta och lämna information på elektronisk väg.

Riksdagen bör avslå motionsyrkanden om försäkringskassornas administrativa merarbete och om åtgärder för vissa förtidspensionärer vid återgång i arbete. Ett motionsyrkande om centralisering av arbetet med efterkontroll får anses tillgodosett med vad utskottet anför, varför riksdagen bör avslå även det motionsyrkandet.

Jämför reservationerna nr 1 och 2 (båda m och kd).

Revisorerna

Revisorerna föreslår att RFV får i uppdrag att utarbeta riktlinjer för efterkontroller med följande innehåll.

– I fall där en efterkontroll beslutats i syfte att undersöka möjligheten för rehabilitering bör den försäkrade kallas till försäkringskassan och där sammanträffa med rehabiliteringshandläggare. En läkarkontroll bör ske i nära anslutning till efterkontrollen och utlåtande från denna skall vara grund för försäkringskassans vidare bedömningar.

– Deklarerade inkomster bör årligen kontrolleras för samtliga förtidspensionärer. Den årliga kontrollen bör ske i enlighet med det förslag som Riksskatteverket (RSV) presenterat i sitt remissyttrande över granskningsrapporten. Förslaget innebär att RSV årligen medelst ADB-medium lämnar uppgift till RFV om deklarerade inkomster av tjänst och aktiv näringsverksamhet för de personer som RFV uppger har förtidspension.

– Rekommendationer bör lämnas om hur arbetet med och resultaten av efterkontroller skall dokumenteras.

– Nuvarande regel om att behovet av efterkontroll alltid skall prövas i samband med att förtidspension beviljas bör följas av försäkringskassorna i större utsträckning än för närvarande.

Enligt revisorerna bör riktlinjerna även omfatta frågor om efterkontrollens organisation och om information till den försäkrade om villkoren för förtidspension.

När det gäller förstnämnda fråga anser revisorerna att det finns uppenbara fördelar med att centralisera arbetet med efterkontroller. Möjligheter till kompetensuppbyggnad, oberoende och nätverk med andra myndigheter är viktiga för en verkningsfull efterkontroll. Revisorernas rapport visar att det är svårt för handläggare i linjen att prioritera och genomföra efterkontroller. Revisorerna har dock förståelse för att lokala villkor kan medföra att kontrollerna bäst utförs vid de enskilda försäkringskassorna. I synnerhet gäller detta sådana kontroller som genomförs i syfte att rehabilitera förtidspensionärer. Revisorerna föreslår dock att RFV i sina riktlinjer om efterkontroll rekommenderar en centralisering av arbetet med efterkontroller.

Enligt revisorerna har en vanlig förklaring i samband med misstänkt fusk varit att den försäkrade inte förstätt innebörden i informationen. Revisorerna föreslår därför att RFV i sina riktlinjer om efterkontroll även föreskriver nya rutiner för information. Den handläggare som informerat om villkoren kring förtidspension och den försäkrade bör gemensamt skriva under den skriftliga informationen.

I syfte att motverka misstänkt fusk föreslår revisorerna att regeringen tar de initiativ som behövs för att, i likhet med regeringens förslag i proposition 2000/01:129 om ökat informationsutbyte mellan arbetslöshetsförsäkringen, socialförsäkringen och studiestödet, även göra det möjligt för försäkringskassorna och skattemyndigheterna att utbyta information.

Motionen

Désirée Pethrus Engström m.fl. (kd) begär i motion Sf20 yrkande 1 ett tillkännagivande om att analysera och beräkna försäkringskassornas administrativa merarbete. Motionärerna påpekar att en eventuell vinst till följd av efterkontroller uppkommer i sjukförsäkringssystemet och inte i försäkringskassornas administration. Revisorernas förslag bör därför åtföljas av resurser till kassorna för det administrativa merarbete som uppkommer.

I yrkande 2 begär motionärerna ett tillkännagivande om en konkretisering av åtgärder när det gäller de svårigheter som kan uppstå för förtidspensionärer vid återgång till arbete. Motionärerna framhåller att systemet med vilande förtidspension löser problemet för dem som kan påbörja en anställning. De kvalificerar sig för arbetslöshetsersättning. För dem som inte omedelbart kan komma in på arbetsmarknaden måste andra lösningar tas fram.

I samma motion yrkande 3 begärs ett tillkännagivande om att man måste skilja på efterkontroll för att upptäcka fusk och kontroll som syftar till att utreda den försäkrades möjligheter att återgå i arbete. Förstnämnda kontroll bör centraliseras. Efterkontroll för att utreda möjligheterna att återgå i arbete bör enligt motionärerna ske på lokal nivå av den handläggare som utrett det aktuella förtidspensionsärendet.

Utskottets ställningstagande

De senaste årens utveckling inom ohälsoområdet med en kraftig ökning av antalet långtidssjukskrivna kan sägas vara en av de svåraste utmaningarna som de inom området verksamma myndigheterna ställts inför. Någon enskild faktor som kan förklara den stora ökningen av sjukfrånvaron finns inte och därmed finns inte heller någon enkel åtgärd att ta till för att komma till rätta med problemet. Vad som i stället krävs är en bred satsning på ökad hälsa i arbetslivet. En sådan har regeringen presenterat i det s.k. elvapunktsprogrammet. Programmet innefattar bl.a. åtgärder för att förbättra arbetsmiljön och tydliggöra arbetsgivarnas ansvar, en förnyelse av rehabilitering och en översyn av sjukskrivningsprocessen. Eftersom en kraftig ökning av antalet långtidssjukskrivna, om ingenting görs, ofrånkomligen leder till en ökning av antalet nybeviljade förtidspensioner och sjukbidrag måste åtgärder i första hand vidtas för att minska antalet långtidssjukskrivna. Bland annat måste enligt utskottets mening läkarnas roll i sjukskrivningsprocessen klargöras. Vidare krävs att den arbetslivsinriktade rehabiliteringen både är individanpassad och kan sättas in tidigt. Detta är av avgörande betydelse för att få ned antalet långtidssjukskrivna men också för att kunna upprätthålla den s.k. arbetslinjen inom socialförsäkringen. Dessvärre har rehabiliteringsarbetet hos försäkringskassorna inte fungerat på avsett sätt, främst beroende på kassornas ansträngda arbetssituation bl.a. till följd av den ökade sjukfrånvaron. De har därför i stor utsträckning varit tvungna att prioritera utbetalningar framför andra arbetsuppgifter, t.ex. efterkontroll av förtidspensioner.

Om den arbetslivsinriktade rehabiliteringen är väsentlig för att minska antalet nybeviljade förtidspensioner är möjligheten till vilande förtidspension viktig när det gäller att ta till vara restarbetsförmågan hos dem som redan är förtidspensionärer. Emellertid är det färre förtidspensionärer än förväntat som har utnyttjat möjligheten att pröva på att förvärsarbete utan att förlora pensionen. Mycket talar för att informationen om denna möjlighet inte varit tillräcklig. Eftersom det är angeläget att personer med förtidspension uppmärksammas på möjligheterna till vilande förtidspension har RFV fått i uppdrag att genomföra särskilda insatser med syfte att informera om möjligheten till vilande förtidspension. I en rapport till regeringen den 26 februari 2002 har RFV lämnat en första översiktlig redogörelse för genomförda och planerade informationsinsatser. Av rapporten framgår också att sammanlagt 1 952 personer fick sina pensioner vilandeförklarade mellan den 1 januari 2000 och den 31 december 2001, varav 602 personer återfått sin förtidspension.

Utskottet vill i sammanhanget även peka på att personer med tre fjärdedels förtidspension eller sjukbidrag enligt lag skall beredas möjlighet att få en anställning motsvarande en fjärdedels arbetsförmåga. Enligt utskottet är det viktigt att också personer med en relativt ringa restarbetsförmåga får möjlighet att utnyttja denna för förvärsarbete.

Utskottet anser liksom revisorerna att efterkontroller av förtidspensioner är nödvändiga. Det är enligt utskottet främst av det skälet att bedömningen av varaktigt nedsatt arbetsförmåga i många fall är osäker men även för att möj-

liggöra återgång i arbete, helt eller delvis, i de fall den försäkrades hälsotillstånd förbättras efter en tid med förtidspension. Systemet med efterkontroll är viktigt också för att förhindra eventuellt fusk. Utskottet vill dock med skärpa framhålla att det inte finns något som tyder på att förtidspensionärer som grupp skulle vara mer fuskbenägna än andra grupper, vilket också har påtalats i RFV:s remissyttrande.

Revisorernas granskning visar att de efterkontroller som görs i dag inte är effektiva och att det behövs en förstärkt satsning på efterkontroller bl.a. genom utarbetandet av riktlinjer härför. Det gäller efterkontroller för att få förtidspensionärer att återgå i arbete men också för att upptäcka fusk. Enligt revisorerna (s. 70) ger lagstiftningen i sig försäkringskassorna goda möjligheter att kontrollera om den förtidspensionerade har fortsatt rätt till förtidspension, men efterkontrollernas potential utnyttjas inte i någon större utsträckning av kassorna.

Frågan om riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner har även övervägts av Utredningen om en översyn av processuella regler inom socialförsäkringen, m.m. I betänkandet En handläggningslag – förfarandet hos försäkringskassorna (SOU 2001:47) har utredningen gjort bedömningen att riktlinjer bör utformas för när efterkontroll bör ske, hur arbetet skall utföras och vem som skall delta i detta. Resultatet av utredningens undersökningar visar att målet med lagstiftningen om efterkontroll inte uppnåtts. Enligt utredningens aktgranskning hade i samtliga granskade akter (800 akter) en bedömning av behovet om efterkontroll gjorts i endast 36,3 %. I samtliga försäkringskassor som utredningen besökte uppgavs vid besök hösten 2000 att arbetet med själva efterkontrollen har en låg prioritet och vid samtliga besökta lokalkontor uppgavs att efterkontrollen nästan aldrig leder till att beslutet omprövas. Sammanfattningsvis konstaterar utredningen att efterkontrollen inte fungerar på avsett sätt. Till stor del torde detta ha sin förklaring i bristande resurser. Men det beror också på att det inte finns några direkta riktlinjer om när och hur efterkontroll skall ske samt vem som bör vara delaktig i kontrollen. Utredningsbetänkandet har remissbehandlats och bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Såväl revisorerna som nyss nämnda utredning har konstaterat att arbetet med efterkontroll av förtidspensioner är ett lågprioriterat område. Utskottet har förståelse för att försäkringskassornas ansträngda arbetssituation bl.a. till följd av de senaste årens kraftiga ökning av sjukfrånvaron har lett till att de varit tvungna att prioritera annat än arbetet med efterkontroller. Det är emellertid inte acceptabelt med en sådan ordning om den innebär att försäkringskassorna underlåter att beakta lagens krav att i samband med beslut om förtidspension göra en bedömning av om förnyad utredning av arbetsförmågan skall göras efter en viss tid. Inte heller är det tillfredsställande om försäkringskassorna avstår från att utnyttja alla de möjligheter till åtgärder som lagen ger, t.ex. att infordra läkarutlåtande eller att begära att den försäkrade genomgår utredning i form av arbetsprovning eller arbetsträning. En efterkontroll som enbart består av ett telefonsamtal med den försäkrade torde i de

flesta fall inte vara tillräcklig för att avgöra den försäkrades eventuella restarbetsförmåga eller möjligheter till rehabilitering.

Vissa riktlinjer för efterkontroll återfinns i RFV:s allmänna råd (1998:16) om förtidspension. Ett sätt att ge försäkringskassorna ett bättre stöd i arbetet med efterkontroller är att utveckla och precisera dessa riktlinjer. Utskottet förutsätter att RFV fortlöpande ser över och förbättrar de befintliga riktlinjerna. Eftersom frågan om utformningen av riktlinjer för efterkontroll dessutom redan bereds inom Regeringskansliet i samband med beredningen av SOU 2001:47 anser utskottet att syftet med revisorernas förslag är tillgodosett.

Vad gäller frågan om en centralisering av arbetet med efterkontroller anser utskottet i likhet med motionärerna att det finns anledning att skilja på efterkontroll som görs i syfte att utreda den försäkrades möjligheter att återgå i arbete och sådan efterkontroll som görs för att upptäcka fusk. Beträffande efterkontroll som görs för att utreda den försäkrades möjlighet till rehabilitering och återgång i förvärsarbete ser utskottet snarast fördelar med att kontrollen görs där det ursprungliga förtidspensionsärendet utretts. Där torde den mest ingående kunskapen om den försäkrades situation och om förutsättningarna för rehabilitering finnas. Det är även på den lokala nivån som den bästa kunskapen finns om den lokala arbetsmarknaden liksom om de arbetsplatser som i första hand kan bli aktuella efter en rehabilitering tillbaka till arbete.

Vad därefter gäller behovet av information till den försäkrade vill utskottet framhålla vikten av att denne i samband med beslutet om förtidspension ges tydlig information om skyldigheten att informera försäkringskassan om både förändringar av ekonomisk art och om arbetsförmågan väsentligt förbättrats. Riksdagen bör dock inte ta ställning till hur sådan information närmare skall lämnas.

Med det anförda avstyrker utskottet revisorernas förslag om riktlinjer för efterkontroll. Motion Sf20 yrkande 3 får anses tillgodosedd med vad utskottet anför.

Som påpekats av motionärerna kommer en intensifiering av verksamheten med efterkontroll att leda till en ökad belastning på försäkringskassornas administration. Försäkringskassornas behov av resurser för att bedriva en effektiv efterkontroll i enlighet med vad som redan föreskrivs får prövas i det sedvanliga budgetarbetet. Om det däremot i det fortsatta beredningsarbetet visar sig att det finns behov av en mer påtaglig ökning av försäkringskassornas arbete med efterkontroll av förtidspensioner får frågan om ökade resurser till försäkringskassornas administration övervägas i särskild ordning. I den mån motion Sf20 yrkande 1 inte är tillgodosedd med det anförda avstyrks motionsyrkandet.

I motionen har också uppmärksamats de problem som kan uppstå för förtidspensionärer som skall tillbaka i arbete men som inte omedelbart kommer in på arbetsmarknaden. Utskottet vill erinra om att den som uppburit förtidspension i princip kan återfå sin tidigare sjukpenninggrundande inkomst efter det att förtidspensionen helt eller delvis dragits in. Det innebär att personen i

fråga får ett skydd vid bl.a. sjukdom. Vad som nu sagts kommer fr.o.m. 2003 att gälla även de nya förmånerna sjuk- och aktivitetsersättning. Däremot är reglerna inom arbetsmarknadsområdet inte anpassade till den situation som en förtidspensionär kan komma att ställas inför vid återgång, helt eller delvis, till arbetsmarknaden när han eller hon väntar på att få ett arbete eller en arbetsmarknadsåtgärd. Utskottet noterar att Utredningen om en handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet, HpH-utredningen, i sitt slutbetänkande SOU 2002:5 har föreslagit bl.a. att arbetsmarknadspolitikens ansvarsområde vidgas i syfte att skapa en kompletterande arbetsmarknad för människor med begränsad arbetsförmåga på grund av sjukdom. Utredningen har sammanfattningsvis anfört att det är ytterst angeläget att regeringen vidtar åtgärder för att skapa en arbetsmarknadspolitik som i ökad utsträckning inriktas på att stödja personer med begränsad arbetsförmåga att ta del av arbetslivet. Enligt utredningen uppgick antalet långtidssjukskrivna i december 2001 till 120 000 personer, vartill kom 450 000 personer med sjukbidrag eller förtidspension. Med ett mer aktivt stöd till dessa grupper skulle ett stort antal av dessa personer ha varit i arbete. Detta är enligt utredningen inte möjligt utan en förändrad arbetsmarknadspolitik. Vidare har utredningen föreslagit att en ny form av rehabiliteringsbidrag övervägs till arbetsgivare som anställer personer med begränsad arbetsförmåga. Sistnämnda förslag tar sikte på personer som uppburit sjukpenning under en längre tid. Utredningsbetänkandet är för närvarande föremål för remissbehandling t.o.m. den 26 april 2002. Utskottet anser att regeringens beredning av betänkandet bör avvaktas. Motion Sf20 yrkande 2 avstyrks därmed.

Såvitt gäller revisorernas förslag om åtgärder mot fusk konstaterar utskottet att riksdagen under hösten 2001 beslutat om vissa ändringar i syfte att möjliggöra ett ökat informationsutbyte mellan de allmänna försäkringskassorna, RFV, CSN, länsarbetsnämnderna och arbetslöshetskassorna (prop. 2001/02:129, bet. 2001/02:KU3, rskr. 2001/02:18). Ändringarna träder i kraft den 1 juli 2002 och innebär bl.a. att reglerna om handlingsoffentlighet och sekretess blir tillämpliga i arbetslöshetskassornas hantering av arbetslöshetsersättning. Samtidigt införs en uppgiftsskyldighet för länsarbetsnämnderna, försäkringskassorna, RFV och CSN gentemot arbetslöshetskassorna och en uppgiftsskyldighet för arbetslöshetskassorna gentemot de nämnda myndigheterna och försäkringskassorna. Vidare blir det möjligt för länsarbetsnämnderna, försäkringskassorna och RFV att lämna ut uppgifter till övriga aktörer på elektronisk väg samtidigt som dessa får direktåtkomst till informationen.

Som redan nämnts anser revisorerna att RSV årligen medelst ADB-medium skall lämna uppgift till RFV om deklarerade inkomster av tjänst och aktiv näringsverksamhet för personer med förtidspension. Om detta skall kunna genomföras torde det enligt utskottet förutsätta att det finns möjlighet för försäkringskassorna och RSV att hämta och lämna information på elektronisk väg. Utskottet, som är tveksamt till effektiviteten i en sådan ordning, förutsätter dock att regeringen överväger denna möjlighet i samband med beredningen av frågan om riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner.

Något tillkännagivande från riksdagens sida är enligt utskottet inte påkallat, och utskottet avstyrker därmed revisorernas förslag i denna del.

Utskottet vill tillägga att nuvarande regler innebär att bl.a. statliga och kommunala myndigheter på begäran skall lämna RFV och försäkringskassorna uppgift för namngiven person rörande förhållande som är av betydelse för tillämpningen av AFL.

Förtidspensionärers möjlighet att ha inkomst av förvärvsarbete

Utskottets förslag i korthet

Utskottet, som anser att det inte är tillfredsställande att det föreligger oklarheter om hur kravet för rätt till hel förtidspension (sjuk- och aktivitetsersättning fr.o.m. 2003) skall tolkas, förutsätter att regeringen noga följer utvecklingen i syfte att klargöra behovet av en ändring, t.ex. med en sådan inriktning som revisorerna föreslagit. Riksdagen bör därmed avslå revisorernas förslag i denna del.

Revisorerna

Nuvarande regel i AFL om att en person med hel förtidspension får arbeta högst en åttondel av normal heltid är enligt revisorerna svårbedömd och kan ibland leda till uppenbart missbruk. I granskningen framkom ett fall där en försäkringskassa, utan framgång, försökt dra in förtidspensionen för en person som uppbar förvärvsinkomster betydligt över den nivå som kunde förväntas intjänas på en åttondels arbetsförmåga. Flera försäkringskassor uppger också att det i princip är omöjligt att fastställa om förtidspensionären arbetar mer än den tillåtna åttondelen av normal heltid. Revisorerna har övervägt olika lösningar för att komma till rätta med detta problem. Ett sätt kan vara att höja den möjliga gränsen för förvärvsinkomster till en sjättedel av utgående förtidspension och ett annat att koppla den tillåtna arbetsinkomsten till ett eller flera prisbasbelopp. Revisorerna föreslår att regeringen ger RFV i uppdrag att utreda vilka inkomstgränser som skall gälla för förtidspensionärer utan att rätten till hel förtidspension påverkas.

Utskottets ställningstagande

Som nämnts ovan har en försäkrad vars arbetsförmåga är helt eller i det närmaste helt nedsatt rätt till hel förtidspension. Motsvarande kommer fr.o.m. den 1 januari 2003 att gälla för sjuk- och aktivitetsersättning. För rätt till hel förtidspension krävs enligt förarbetena att arbetsförmågan skall vara nedsatt med minst sju åttondelar (prop. 1997/98:111, bet. 1997/98:SfU11, rskr. 1997/98:237). I RFV:s allmänna råd 1998:16 (s. 11) anges att utgångspunkten för arbetstiden bör vara ett heltidsarbete i den sysselsättning, det uppdrag eller det förvärvsarbete den försäkrade kan utföra. Arbetstiden bör inte överstiga cirka en åttondel av den normala arbetstiden. Arbetsinkomst som inte överstiger cirka en åttondel av den normala inkomsten vid arbete på heltid i

den sysselsättning, det uppdrag eller det förvärvsarbete den försäkrade kan utföra bör i regel inte påverka rätten till hel förmån.

Revisorerna anser att den nuvarande regeln är svårbedömd och ibland kan leda till uppenbart missbruk. Därtill har flera försäkringskassor uppgett att det i princip är omöjligt att fastställa om en förtidspensionär arbetar mer än den tillåtna åttondelen av normal heltid. Enligt utskottets mening är det inte tillfredsställande att det föreligger oklarheter om hur den aktuella regeln skall tolkas. Syftet med regeln är att underlätta för dem med hel förtidspension, eller fr.o.m. den 1 januari 2003 hel sjuk- eller aktivitetsersättning, att t.ex. delta i föreningslivet eller att åta sig politiska uppdrag av mindre omfattning. Denna möjlighet är viktig och får enligt utskottets mening inte inskränkas. Utskottet förutsätter att regeringen noga följer utvecklingen i syfte att klargöra om det behövs någon ändring antingen med sådan inriktning som revisorerna föreslagit eller av annat slag. Utskottet förutsätter emellertid att det kan ske utan något särskilt tillkännagivande från riksdagens sida och avstyrker därmed revisorernas förslag i denna del.

Dokumentation av efterkontroller

Utskottets förslag i korthet

Utskottet anser att revisorernas förslag om dokumentation av efterkontroller får anses tillgodosett genom regeringens uppdrag till RFV i regleringsbrevet för 2002. Därmed bör riksdagen avslå revisorernas förslag härom.

Revisorerna

Revisorerna föreslår att regeringen i regleringsbrevet till RFV och försäkringskassorna ställer krav på redovisning av insatta resurser och resultat (bl.a. besparingar i försäkringsutgifter) vad gäller efterkontroller.

Utskottets ställningstagande

Av granskningsrapporten (s. 75) framgår att resultatet av många efterkontroller i dagsläget är okänt. Enligt utskottet finns det skäl att anta att en mer noggrann dokumentation av efterkontrollens genomförande och resultat kan leda till att verksamheten på ett bättre sätt än för närvarande kan följas upp, utvecklas och styras. Utskottet konstaterar att det i regleringsbrevet för 2002 anges att RFV skall redovisa hur försäkringskassorna bedriver sin verksamhet med att följa upp beviljade förtidspensioner och sjukbidrag och att redovisningen även skall innehålla en bedömning av resultatet av denna uppföljningsverksamhet jämte behovet av eventuella författningsändringar. Uppdraget skall redovisas till regeringen i anslutning till årsredovisningen.

Mot bakgrund av att regeringen redan givit RFV ett uppdrag med den inriktning som revisorerna begärt anser utskottet att revisorernas krav får anses tillgodosett. Beroende på vad RFV:s redovisning utvisar kan det enligt utskottet senare bli aktuellt att i regleringsbrev mer regelbundet ställa krav på upp-

följning av försäkringskassornas verksamhet med efterkontroll av förtidspensioner. Utskottet anser att det får ankomma på regeringen att ta ställning härtill. Något särskilt påpekande från riksdagens sida är därför inte påkallat. Utskottet avstyrker med det anförda revisorernas förslag om dokumentation av efterkontroller.

Reservationer

Utskottets förslag till riksdagsbeslut och ställningstaganden har föranlett följande reservationer. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

1. Riktlinjer för efterkontroll av förtidspensioner och åtgärder mot misstänkt fusk (punkt 1)

av Gustaf von Essen (m), Göran Lindblad (m), Fanny Rizell (kd), Cecilia Magnusson (m), Margareta Cederfelt (m) och Désirée Pethrus Engström (kd).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse: Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 1. Riksdagen bifaller därmed motion 2001/02:Sf20 yrkande 1 och bifaller delvis Riksdagens revisorers förslag punkt 1 och 4 samt avslår motion Sf20 yrkande 3.

Ställningstagande

Enligt vår bedömning kommer revisorernas förslag om efterkontroll av förtidspensioner att medföra ett administrativt merarbete för försäkringskassorna. Den vinst som revisorerna förutser till följd av ett intensifierat arbete med efterkontroll uppstår i sjukförsäkringssystemet i stort och inte i försäkringskassornas administration. Efterkontrollen frigör således inga resurser som kan tillföras administrationen. Vi anser därför att en förändring av försäkringskassornas verksamhet med efterkontroll av förtidspensioner rimligen bör åtföljas av de resurser som krävs för det merarbete som oundvikligen kommer att bli en följd härav. Enligt vår mening bör regeringen analysera och beräkna kostnaderna härför och vid behov återkomma till riksdagen med förslag om ökning av anslaget för socialförsäkringens administration. Det är enligt vår uppfattning rimligt att försäkringskassorna får tillräckliga resurser så att arbetet med efterkontroller inte tränger undan den nödvändiga handläggningen av rehabiliteringsärenden.

Vad nu framförts bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

2. Åtgärder för förtidspensionärer vid återgång i arbete (punkt 2)

av Gustaf von Essen (m), Göran Lindblad (m), Fanny Rizell (kd), Cecilia Magnusson (m), Margareta Cederfelt (m) och Désirée Pethrus Engström (kd).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 2 borde ha följande lydelse:
Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 2. Riksdagen bifaller därmed motion 2001/02:Sf20 yrkande 2.

Ställningstagande

Enligt vår uppfattning måste man ta på allvar de svårigheter som vissa förtidspensionärer kommer att ställas inför vid en återgång i arbete. Det behövs konkreta åtgärder så att de tillförsäkras en smidig övergång utan risk för att stå utan försörjning. Förtidspensionärer som återgår i arbete, helt eller delvis, kommer inte att ha rätt till arbetslöshetsersättning eftersom de som regel saknar anställning. Den som förlorar sin förtidspension måste därför på nytt etablera sig på arbetsmarknaden för att få sådan ersättning. Systemet med vilande förtidspension löser visserligen problemet för dem som kan påbörja en anställning eftersom de kvalificerar sig för arbetslöshetsersättning. För den som ställer sig till arbetsmarknadens förfogande men inte omedelbart kommer in på arbetsmarknaden måste andra lösningar tas fram såväl vad gäller ersättningsfrågan som i fråga om möjligheten till sysselsättning. I sistnämnda avseende behöver t.ex. en sådan kompletterande arbetsmarknad som föreslagits av Utredningen om en handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet i betänkandet SOU 2002:5 tillskapas.

Vad nu framförts bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

BILAGA

Förteckning över behandlade förslag

Förslaget

I Riksdagens revisorers förslag 2001/02:RR13 angående efterkontroll av förtidspensioner föreslås att riksdagen fattar följande beslut:

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad revisorerna anfört under revisoreernas förslag i avsnitt 2.2 om att utarbeta riktlinjer för efterkontroll. Riktlinjerna bör även omfatta de frågor om efterkontrollens organisation som behandlas i avsnitt 2.5 och de frågor om information till den försäkrade som behandlas i avsnitt 2.7.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad revisorerna anfört under revisoreernas förslag i avsnitt 2.3 om förtidspensionärers möjlighet att uppbära inkomst av förvärvsarbete.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad revisorerna anfört under revisoreernas förslag i avsnitt 2.4 om dokumentationen av efterkontroller.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad revisorerna anfört under revisoreernas förslag i avsnitt 2.6 om åtgärder mot misstänkt fusk.

Följdmotion

2001/02:Sf20 av Désirée Pethrus Engström m.fl. (kd):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att analysera och beräkna försäkringskassornas administrativa merarbete.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om konkretisering av åtgärder när det gäller de svårigheter som kan uppstå för förtidspensionärer vid återgång till arbete.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om centralisering av arbetet med efterkontroll.